

سرشناسه:	فولادی، محمد، ۱۳۴۸
عنوان و نام پدیدآور:	شعر انقلاب و ادبیات پایداری / محمد فولادی، بهاء‌الدین اسکندری
مشخصات نشر:	قم، مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی <small>علیه السلام</small> ، ۱۳۹۵
مرجع تولید:	پژوهشگاه جامعه المصطفی <small>علیه السلام</small>
مشخصات ظاهری:	۴۱۶ ص
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۴۲۹-۱۳۱-۶
وضعیت فهرست نویسی:	فیبا
بادداشت:	چاپ دوم، ۱۳۹۹
موضوع:	شعر فارسی -- قرن ۱۴ -- مجموعه‌ها
موضوع:	Persian poetry -- 20th century -- Collections
موضوع:	شاعران ایرانی -- قرن ۱۴ -- سرگذشتنامه
موضوع:	Poets, Persian -- 20th century -- Biography
شناسه افزوده:	اسکندری، بهاء‌الدین، ۱۳۴۰
شناسه افزوده:	جامعه المصطفی <small>علیه السلام</small> العالمية
شناسه افزوده:	مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی <small>علیه السلام</small>
شناسه افزوده:	Almustafa International University/Almustafa International Translation and Publication center
رده‌بندی کنگره:	۱۳۹۵ ش ۷ ف ۹ / PIR ۴۱۹۰
رده‌بندی دیویی:	۸ فا ۳ / ۶۲۰۸
شماره کتاب‌شناسی ملی:	۴۵۲۹۲۴۷
	BA۰۳۱۲

حق چاپ برای ناشر محفوظ است

شعر انقلاب و ادبیات پایداری
 مؤلفان: محمد فولادی، بهاء‌الدین اسکندری
 چاپ دوم: ۱۳۹۹ ش / ۱۴۴۲ ق
 ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی علیه السلام
 ● چاپ: چاپخانه دیجیتال المصطفی علیه السلام ● قیمت: ۶۵۰۰۰۰ ریال ● شمارگان: ۵۰۰

مراکز پخش

● ایران، قم، خیابان معلم غربی (حجتیه)، نبش کوچه ۱۸:
 تلفن: +۹۸ ۲۵ ۳۷۸۳۶۱۳۴ / دوزنگان: داخلی ۰۹۱۰۵ ۳۷۸۳۹۳۰۹
 ● ایران، قم، بلوار محمدامین، سه‌راه سالاریه. تلفن: +۹۸ ۲۵ ۳۲۱۳۳۱۰۶
 ● ایران، قم، ساختمان ناشران، طبقه سوم، پلاک ۳۰۸. تلفن: +۹۸ ۲۵ ۳۷۸۴۲۴۰۲
 ☎ miup@pub.miu.ac.ir ☎ http://buy-pub.miu.ac.ir ☎ pub_almustafa

باسپاس از دست اندرکارانی که ما را در تولید این اثریاری رساندند.

● مدیر انتشارات: مصطفی نوبخت
 ● مدیر تولید: جعفر قاسمی ابهری
 ● ناظر گرافیک: مسعود مهدوی
 ● ناظر فنی: سید محمدرضا جعفری

همه حقوق برای ناشر محفوظ است

با توجه به هزینه‌ها و مشکلات عدیده، هر شخص حقیقی یا حقوقی که اقدام به چاپ، بازنویسی، کپی، تکثیر یا هرگونه برداشت جهت تهیه کتاب و تبدیل آن به جزوه، cd، فایل الکترونیکی pdf، اسکن، عکسبرداری و یا انتشار در فضای مجازی نماید، شرعاً مجاز نمی‌باشد و پیگرد قانونی خواهد داشت.

شعر انقلاب و ادبیات پایداری

محمد فولادی
بهاء الدین اسکندری

مرکز بین المللی
ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

سخن ناشر

تحولات اجتماعی و مقتضیات نوپدید دانش‌ها و پدیدآمدن دانش‌های نو، نیازهایی را به وجود آورده که پاسخ‌گویی به آن، ایجاد رشته‌های تحصیلی جدید و تربیت افراد متخصص را ضروری می‌نماید. از این رو کتاب‌های آموزشی نیز باید با توجه به این دگرگونی‌ها تألیف شود.

جهانی‌شدن و گسترش سلطه فرهنگی غرب در سایه رسانه‌های فرهنگی و ارتباطی اقتضا دارد که دانش‌پژوهان و علاقه‌مندان به این مباحث، با اندیشه‌های بلند و ارزش‌های متعالی آشنا شوند و این مهم با ایجاد رشته‌های تخصصی، تولید متون جدید و غنی، گسترش دامنه آموزش و تربیت سازمان‌یافته دانشجویان به سرانجام خواهد رسید. این فرایند گاه در پرداختن به مباحث بنیادین و تدوین متون تخصصی تعریف می‌شود و گاه در نگارش بحث‌های علمی، اما نه‌چندان پیچیده و تخصصی به ظهور می‌رسد.

از طرفی بالندگی مراکز آموزشی در گرو نظام آموزشی منسجم، قانونمند و پویاست. بازنگری در متن‌ها و شیوه‌های آموزشی و به‌روز کردن آنها نیز این انسجام و پویایی و در نتیجه نشاط علمی مراکز آموزشی را در پی دارد.

در این بستر، حوزه‌های علوم دینی به برکت انقلاب شکوهمند اسلامی، سالیانی است که در اندیشه اصلاح ساختار آموزشی و بازنگری متون درسی‌اند. «**جامعة المصطفیٰ ﷺ العالمية**» به عنوان بخشی از این مجموعه که رسالت بزرگ تعلیم و تربیت طلاب غیر ایرانی را بر عهده دارد، تألیف متون درسی مناسب را سرلوحه تلاش خود قرار داده و تدوین و نشر متون درسی در موضوعات گوناگون علوم دینی، حاصل این فرایند است.

«**مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفیٰ ﷺ**» با قدردانی و سپاس از اساتید ارجمند آقایان دکتر محمد فولادی و دکتر بهاء‌الدین اسکندری مؤلفین کتاب شعر انقلاب و ادبیات پایداری و تمام عزیزانی که در تولید این اثر همیاری و همفکری داشته‌اند، آن را به جویندگان فرهنگ و اندیشه ناب اسلامی تقدیم می‌کند.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفیٰ ﷺ

مقدمه پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ

﴿ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ﴾

قرآن، به قلم و آنچه از آن تراوش نماید، سوگند یاد کرده و علم را به ذات خود شرافتمند و فخیم دانسته و از باب تا محراب، کائنات را سراسر، میدان حضور علم و عالم و معلوم خوانده است. از این رو حقیقت‌مداری اصیل‌ترین و زیباترین راز هستی و حقیقت‌طلبی، ماندگارترین و برترین گرایش آدمی است. داستان پر رمز و راز حقیقت‌جویی بشر، سرشار از تکاپوی مجاهدان و عالمانی است که در مصاف بین حق و باطل، سربلندی و شرافت ذاتی حق را نمایان ساخته‌اند.

علم برخاسته از سیرت پاک و عقل سلیم، در پرتو انوار آسمانی وحی، هم کمال انسانی، عظمت روحی و تعالی معنوی به انسان بخشیده، فکر، اندیشه و خیال او را به پرواز درمی‌آورد و هم سعادت جامعه را تأمین کرده و سطح آن را به جامعه‌ای نمونه و پیشرو ارتقا می‌بخشد.

انقلاب سراسر نور اسلامی ایران اعتلای کلمة الله و برپایی تمدن جهانی اسلام را فراروی بشر قرار داده و فروپاشی و افول تمدن‌های پوشالی مادی را نوید داده است و با اندیشه فقاهتی در اداره حکومت و نظریه مترقی «ولایت

فقیه»، طرازی از مسئولیت‌ها و مأموریت‌های حوزه‌های علمیه و روحانیت را عرضه کرد که امید و نشاط را برای تمام آزادی‌خواهان و حق‌طلبان سراسر جهان به ارمغان آورده است. در این راستا، رهبر فرزانه انقلاب (مدظله)، بر حرکت فراگیر و بسیج همه توانمندی‌ها و اراده‌ها جهت تحقق جنبش نرم‌افزاری و نهضت تولید علم و تحول در علوم انسانی و نیز یافتن راه‌های میان‌بر و دانش‌افزا تأکید ورزیده‌اند.

جامعه المصطفی ﷺ العالمیه، نمادی درخشان از این رسالت جهانی و همت بین‌المللی انقلاب اسلامی است که بار مسئولیت تربیت مجتهدان، عالمان، محققان، متخصصان، مدرسان، مبلغان، مترجمان، مربیان و مدیران پارسا، متعهد و زمان‌شناس را بر دوش داشته و با تبیین، تولید و تعمیق اندیشه دینی و قرآنی و گسترش مبانی و معارف اسلامی، به نشر و ترویج اسلام ناب محمدی ﷺ و معارف بلند و تابناک مکتب اهل بیت علیهم‌السلام همت می‌گمارد.

پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ نیز که مهم‌ترین و گسترده‌ترین مجموعه پژوهشی المصطفی ﷺ است، بومی‌سازی و بازتولید اندیشه دینی معاصر متناسب با نیازها و اقتضائات عرصه بین‌الملل، تبیین، تولید و تعمیق اندیشه دینی، گشودن افق‌های نوین فکری و معرفتی در دنیای معاصر، پاسخ‌گویی به مسائل و شبهات فکری و معرفتی مخاطبان و تأمین و تدوین متون و منابع درسی و کمک‌درسی، به‌ویژه با رویکرد اسلامی‌سازی علوم و پیش‌بینی علمی از فعالیت‌های سازمانی المصطفی ﷺ را از جمله مأموریت‌ها و رسالت‌های خود می‌داند.

اثر علمی پیش روی نیز که به همت مؤلفین محترم، آقایان دکتر محمد فولادی و دکتر بهاء‌الدین اسکندری، برای دوره کارشناسی رشته زبان و ادبیات فارسی به عنوان متن آموزشی تهیه و تدوین شده است، در چارچوب اهداف

جامعه‌المصطفی ﷺ، مبتنی بر نیازهای بین‌المللی صورت پذیرفته و در اختیار خوانندگان محترم قرار گرفته است.

در پایان ضمن ارج نهادن به تلاش‌های خالصانه مؤلف محترم، از دست‌اندرکاران محترم آماده‌سازی و انتشار این اثر ارزشمند، به‌ویژه همکاران محترم انتشارات المصطفی ﷺ و همه عزیزانی که در تدوین و نشر آن نقش داشته‌اند، قدردانی و سپاس به عمل می‌آید.

با احترام

پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ

فهرست

پیش‌گفتار.....	۱۷
مقدمه.....	۱۹
درس ۱.....	۲۳
تاریخچه شعر مقاومت و پایداری.....	۲۳
انقلاب مشروطه و عصر بیداری.....	۲۶
۱. شعر مشروطه و دوره بیداری.....	۳۰
۲. ویژگی‌های کلی شعر دوره مشروطه.....	۳۲
۳. نثر دوره مشروطه (دوره بیداری).....	۳۵
پایان حکومت قاجاریه و آغاز حکومت پهلوی.....	۳۶
۱. ۱۲۹۹ ش - ۱۳۲۰ ش.....	۳۷
۲. ۱۳۲۰ ش - ۱۳۳۲ ش.....	۳۹
۳. ۱۳۳۲ ش - ۱۳۴۲ ش.....	۴۰
۴. ۱۳۴۲ ش - ۱۳۵۷ ش.....	۴۰
درس ۲.....	۴۵
شعر انقلاب اسلامی (پیش از پیروزی و سال‌های نخستین پس از پیروزی).....	۴۵
۱. گرایش‌ها و شاخه‌های شعر انقلاب و دفاع مقدس.....	۴۶
۲. بارزترین ویژگی‌های سروده‌های این دوره.....	۴۸

۳. نمونه‌هایی از شعر انقلاب ۵۲
- الف) شعرهایی که درباره رهبر کبیر انقلاب، امام خمینی سروده شده است. ۵۲
- یکم. سروده‌هایی درباره حضور امام در وطن و ستایش امام علیه السلام ۵۲
- دوم. سوگ سروده‌هایی در باره امام خمینی علیه السلام ۶۷
- ب) موضوع‌های دیگر درباره انقلاب و شهیدان ۷۶
- درس ۳ ۸۵
- تاریخچه دفاع مقدس و ویژگی‌های شعر دفاع مقدس ۸۵
- اهداف رژیم عراق از تجاوز به ایران ۹۰
- لغو قرارداد ۱۹۷۵ ۹۱
۱. آغاز تجاوز سراسری به ایران ۹۱
۲. مواضع کشورها بعد از فتح خرمشهر ۹۲
۳. واکنش دشمن در برابر توان دفاعی ایران و اقدامات سازمان ملل ۹۳
۴. ادله ایران برای پذیرش قطعنامه ۵۹۸: ۹۵
- دفاع مقدس و بازتاب آن در شعر شاعران انقلاب ۹۶
- ویژگی‌های نخستین سروده‌های دفاع مقدس ۹۷
- درس ۴ ۱۰۳
- قالب، سبک، زبان و ویژگی‌های معنایی شعر انقلاب و دفاع مقدس ۱۰۳
۱. قالب‌های شعر انقلاب و دفاع مقدس ۱۰۳
- الف) غزل ۱۰۴
- یکم: غزل نومعتدل ۱۰۶
- دوم: غزل نوافراطی ۱۱۰
- ب) مثنوی ۱۱۴
- ج) رباعی و دوبیتی ۱۱۹
- د) چهارپاره (قالبی کهن اما جوان) ۱۲۲
- ه) قصیده ۱۲۳
- و) قطعه و تکبیت ۱۲۴
- ز) قالب‌های نو (شعر آزاد؛ نیمایی، سپید، موج نو) ۱۲۵
- ح) طرح و ترانک ۱۲۸

فهرست ۱۳

- ط) ترانه‌سرایی و زبان شکسته ۱۲۹
۲. برجسته‌ترین ویژگی‌های سبکی شعر پس از انقلاب ۱۲۹
۳. زبان شعر انقلاب و دفاع مقدس ۱۳۰
۴. ویژگی‌های معنایی شعر انقلاب و دفاع مقدس ۱۳۴
- درس ۵ ۱۳۷
- شاعران انقلاب و دفاع مقدس ۱۳۷
۱. سید حسن حسینی ۱۳۷
- الف) درون‌مایه و محتوا ۱۴۰
- ب) تخیل ۱۴۳
- ج) شکل و قالب ۱۴۴
- د) مسأله زبان ۱۴۵
- ه) آهنگ و موسیقی ۱۴۶
۲. مهرداد اوستا ۱۴۹
۳. سپیده کاشانی ۱۵۴
- درس ۶ ۱۵۹
- دیگر شاعران انقلاب و دفاع مقدس ۱۵۹
۱. قیصر امین‌پور ۱۵۹
۲. حمید سبزواری ۱۷۱
۳. نصرالله مردانی ۱۷۶
- درس ۷ ۱۸۱
۴. سلمان هراتی ۱۸۱
- الف) دفترهای شعر، و ویژگی‌های شعر سلمان: ۱۸۲
- ب) عنصر رنگ و تأثیر محیط در شعر سلمان هراتی ۱۸۴
- ج) عنوان شناسی کتاب‌ها و اشعار سلمان هراتی ۱۸۶
- د) مجموعه‌ها و قالب‌های شعری ۱۸۶
- ه) دبررسی عنوان مجموعه اشعار در شعرهای سلمان با رویکرد ادبی ۱۸۷
۵. محمود شاهرخی (جذبه) ۱۳۰۶ بم - ۱۳۸۸ تهران) ۱۹۰
۶. طاهره صفارزاده ۱۹۳

۲۰۱	درس ۸
۲۰۱	۷. علی موسوی گرمارودی
۲۰۲	فعالیت‌های فرهنگی، اجتماعی و سیاسی
۲۰۷	۸. سیدمحمدحسین بهجت تیریزی (شهریار)
۲۰۹	۹. احمد عزیزی
۲۱۳	درس ۹
۲۱۳	۱۰. علی معلم دامغانی
۲۱۶	الف) پیچیدگی و درشتی زبان
۲۱۶	ب) استفاده از اوزان بلند در مثنوی
۲۱۶	ج) به‌کارگیری کلمات مهجور تاریخی و گرایش به باستان‌نگرایی (کاربرد باستانی زبان)
۲۱۷	د) نوآوری در موسیقی کناری
۲۱۷	ه) استفاده از شگرد «تکرار»
۲۱۸	و) پرش‌ها و سکنه‌های وزنی
۲۱۹	ز) استفاده از شگرد زبانی «قطع جمله»
۲۱۹	ح) بهره‌گیری از جملات «معترضه»
۲۱۹	ط) استفاده از تمثیل
۲۲۳	۱۱. مشفق کاشانی
۲۲۵	۱۲. محمدعلی بهمنی
۲۳۱	درس ۱۰
۲۳۱	۱۳. ضیاء الدین ترابی
۲۳۴	۱۴. سیمیندخت وحیدی
۲۳۶	۱۵. پرویز بیگی حبیب‌آبادی
۲۴۱	درس ۱۱
۲۴۱	۱۶. محمدرضا عبدالملکیان
۲۴۷	۱۷. جواد محدثی
۲۴۹	۱۸. یوسفعلی میرشکاک

۲۵۵	درس ۱۲
۲۵۵	۱۹. عبدالجبار کاکایی
۲۵۸	۲۰. محمدعلی مجاهدی
۲۶۰	۲۱. کاووس حسن‌لی
۲۶۳	درس ۱۳
۲۶۳	۲۲. علیرضا قزوه
۲۶۶	۲۳. حمیدرضا شکارسری
۲۶۸	۲۴. مریم سقلاطونی
۲۷۱	درس ۱۴
۲۷۱	دیگر شعرها و دیگر شاعران انقلاب و دفاع مقدس
۳۴۵	درس ۱۵
۳۴۵	ادبیات مقاومت جهان
۳۴۷	۱. ادبیات مقاومت در خاورمیانه و کشورهای عربی
۳۴۸	الف) ادبیات مقاومت فلسطین
۳۴۸	یکم: نگاهی گذرا به تاریخ مقاومت فلسطین
۳۵۲	دوم: شعر فلسطین و دیگر کشورهای عربی خاورمیانه
۳۵۲	سوم: شعر مقاومت فلسطین
۳۵۲	چهارم: نمونه اشعار در مقاومت فلسطین
۳۶۴	پنجم: فلسطین در ادبیات پارسی‌سرایان
۳۸۳	ب) شعر مقاومت در دیگر کشورهای عربی خاورمیانه
۳۸۷	درس ۱۶
۳۸۷	ادبیات پایداری در افغانستان
۳۸۸	۱. جغرافیای شعر مقاومت افغانستان
۳۸۹	الف) شعر مقاومت در داخل کشور
۳۸۹	ب) شعر مقاومت افغانستان در ایران
۳۹۵	۲. نمونه‌هایی از شعر پایداری افغانستان
۴۰۳	کتابنامه
۴۱۴	نمایه اعلام

پیش‌گفتار

اثر پیش‌رو کوششی است مختصر و نه سزاوار در باب «شعر انقلاب اسلامی، دفاع مقدس و ادبیات پایداری» این واقعیتی است که ادبیات نیمه قرن اخیر در کشورهای پارسی‌گو - به‌ویژه در ایران و افغانستان - ادبیاتی است در هم تنیده با استقامت‌ها و پایداری‌ها و برخاسته از شرایط خاص سیاسی - اجتماعی. در همین فاصله زمانی است که در ایران تحولی شگرف و حرکتی عظیم به وقوع می‌پیوندد، انقلابی با رنگ و بوی مذهب در قرن‌گریز از باورهای دینی. به دنبال آن نیز جنگی بر این سرزمین تحمیل می‌گردد و سال‌هایی بلند این مردم را به دفاعی مقدس بر می‌انگیزد. مگر می‌شود ملتی چنین حادثه‌هایی را تجربه کرده باشد و در ادبیات او بازتابی چشم‌نواز و گوش‌نشین نیافته باشد. بخشی عظیم از ادبیات این سال‌ها را ادبیات حماسه و مقاومت مردمی تشکیل می‌دهد که می‌خواهد بایستد و آرمان‌های خویش را فریاد کند و دیگران نمی‌خواهند و نمی‌پسندند. در باب شعر انقلاب و دفاع مقدس و ادبیات پایداری البته کنگره‌های گوناگونی برگزار شده، مقالاتی نگاشته و کتاب‌هایی تألیف گردیده است؛ با این همه جای کتابی آموزشی و مدون همچنان خالی به نظر می‌آید. نویسندگان این اثر کوشیده‌اند این خلأ را، نه آنچنان

که بایسته و در خور، تاحدودی پر نمایند و این میسر نبود جز با بهره‌گیری از پژوهش‌ها و کارهای علمی دیگرانی که در این عرصه گام‌هایی زده‌اند و کوشش‌هایی نموده‌اند. امیدواریم پژوهشگران این عرصه با نگاه ژرف خویش، ما را از دیدگاه‌های صائب خود بهره‌مند فرمایند. فرصتی است تا از همگی عزیزانی که در تهیه این نوشته یاریگر ما بوده‌اند، به‌ویژه مسؤولان محترم مؤسسه زبان و فرهنگ شناسی، پژوهشگاه جامعه المصطفی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ العالمیه و مسؤولان محترم تدوین متون آموزشی، صمیمانه و از ژرفای قلب سپاس گزاریم و برای آنان از حضور مقدس حضرت حق توفیق روزافزون خواستار شویم.

قم مقدس، پانزدهم آذر هزار و سیصد و نود و یک هجری شمسی، مطابق با بیستم محرم هزار و چهارصد و سی و چهار هجری قمری و پنجم دسامبر دو هزار و دوازده میلادی.

و سخن پایانی آنکه:

این همه گفتیم لیک اندر بسیج بی‌عنایات خدا هیچیم هیچ

دکتر محمد فولادی و دکتر بهاء‌الدین اسکندری

اعضای هیأت علمی دانشگاه قم

مقدمه

پیروزی انقلاب اسلامی ایران سر آغاز تغییری بنیادین در کشور ایران به حساب می‌آید؛ گرچه این انقلاب در بیست و دوم بهمن هزار و سیصد و پنجاه و هفت هجری شمسی، به وقوع پیوست و به پیروزی نهایی رسید، اما راست آن است که آغاز مبارزات ملت مسلمان و آزاده ایران به سال‌هایی پیش از آن مربوط می‌شود. این ملت بزرگ با رهبری داهیانۀ علمای اسلام و به‌ویژه امام خمینی علیه السلام و با تکیه بر شریعت اسلامی و با مبارزه‌ای طولانی علیه استبداد داخل و استعمار خارج، توانست به پیروزی برسد. رشادت‌ها، دلیری‌ها و از خود گذشتگی‌های ملت ایران صفحات زرینی را در تاریخ معاصر ایران و کشورهای اسلامی به ثبت رساند و شاعران و ادیبان این سرزمین آزاده و آزاده پرور نیز این صحنه‌های حماسی و ایمانی را با زبان فاخر هنر و ادب، تثبیتی هنرمندانه و گوش‌نواز نمودند. متأسفانه چندی از پیروزی انقلاب اسلامی نگذشته بود که جنگی گسترده و طولانی بر کشور تحمیل شد و دفتر حماسه‌ای دیگر در کشور گشوده شد: حماسه دفاع مقدس و پایمردی‌های مردانه ملتی تمامی مرد، و این مردانه‌های همیشه تاریخ این بار نیز ایستادند و پیروزی‌های دیگری را تجربه کردند. اما این تمام قصه نیست، که در همین هنگامه جنگ و

باروت و خون و پس از جنگ تحمیلی نیز حوادثی دیگر رخ داد و این همه، تلنگرهای مدام و زخمه‌هایی تمام بود بر تارهای دل ادبیات و شاعرانی متعهد و هنرمند؛ از همین رو است که فراز و نشیب‌های این روزگاران را در لباسی شاعرانه و در دفتر شعر آنان می‌توان نظاره کرد.

در این نوشته بر آنیم تا شعر انقلاب اسلامی، پیش از پیروزی و پس از پیروزی، به‌ویژه شعر دوران دفاع مقدس را بررسی و تحلیل کنیم. این نوشته که در قالب متن آموزشی تهیه شده در ۱۶ درس در باره انقلاب اسلامی و زمینه‌های اسلامی و میهنی آن، شعر انقلاب پیش از پیروزی و پس از پیروزی، دوران دفاع مقدس و پس از آن و نیز ادبیات مقاومت در فلسطین و افغانستان فراهم شده است. در چند درس نخست به پیش زمینه‌ها و ویژگی‌های شعر انقلاب و نیز دفاع مقدس، سبک شعر، قالب‌ها و مضامین مهم آن پرداخته شده و سپس در چند درس مهمترین شاعران انقلاب و دفاع مقدس معرفی و شعر آنان بررسی شده است. از آنجا که ادبیات پایداری در کشور افغانستان و شعر آن دیار نیز با توجه به اوضاع دهه‌های اخیر آن سامان، جایگاهی در خور توجه دارد و نیز به دلیل پایگاه ویژه ادبیات پایداری در کشور مظلوم فلسطین، در چند درس پایانی، ویژگی‌ها و نمونه‌هایی از آن، در شعر فلسطین و افغانستان، بررسی شده است.

دز این مقدمه و پیش از ورود به اصل مطلب و پرداختن به شعر انقلاب و دفاع مقدس، یاد کرد چند مطلب بایسته است:

۱. در آغاز کتاب مهمترین مباحث و پیش زمینه‌های تاریخی بیان شده است؛
۲. به دلیل کثرت شاعران، به‌ویژه شاعران جوان، امکان پرداختن به همه آنها نبود و از این روی در بخش زندگی‌نامه شاعران، بیشتر به شاعران پیش‌کسوت و یا شاعران شاخص در زمینه شعر انقلاب و دفاع مقدس توجه شده است؛

۳. با این حال، با بررسی مجموعه شعرهای مرتبط با دفاع مقدس و کنگره‌های شعر، اشعاری را که ارزش ادبی داشته‌اند آورده‌ایم، گرچه شاعر آن چندان معروف نباشد. گاه نیز از شاعرانی نمونه‌هایی آمده است که معرف توان و جایگاه ادبی آنان است اما با ادبیات انقلاب و پایداری ارتباطی ندارد؛

۴. به دلیل پرهیز از تکرار، ذیل مبحث معرفی شاعران، تنها مواردی از شعر آنها به عنوان نمونه آورده شده است؛ ولی در درس چهاردهم، نمونه‌های دیگری از این شاعران و سایر شاعرانی که سروده‌هایی در خور در باب دفاع مقدس آفریده‌اند و در معرفی شاعران امکان پرداختن به همه آنان نبوده، آورده‌ایم؛

۵. در ترتیب معرفی شاعران، دو معیار سالروز فوت و شاخص بودن در شعر انقلاب و دفاع مقدس مد نظر بوده است و از این جهت امکان دارد که شاعران جوان‌تر گاه مقدم شده باشند؛

۶. به دلیل این که شاعران انقلاب و دفاع مقدس عمدتاً مشترک بوده‌اند، در بخش معرفی شاعران هر دو یکجا آمده‌اند؛

۷. در پایان هر درس پرسش‌هایی مطرح شده تا آموخته‌های دانشجویان ارزیابی شود و البته این تمامی پرسش‌های ممکن نیست؛

۸. متأسفانه بر خلاف آنچه انتظار می‌رفت مجموعه شعرهای مرتبط با انقلاب و دفاع مقدس در دهه‌های اخیر آنچنان که تصور می‌شد در دسترس نبود، نه کتابخانه جامعی در این زمینه وجود داشت و نه برخی مجموعه شعرها در کتاب‌فروشی‌ها یافت می‌شد و این از مشکلاتی بود که دسترسی به بهترین اشعار را با مشکل مواجه می‌کرد. در این میان، همکاری کتابخانه ایشار و شهادت دستگیرمان بود و در این فرصت از مسؤولین محترم آن صمیمانه سپاسگزاریم؛

۹. در رسم الخط کتاب، سعی شده بر اساس شیوه نگارش مصوب فرهنگستان عمل شود؛

۱۰. از آنجا که پرداختن به ادبیات دفاع مقدس و پایداری، بدون توجه به کشورهای همسایه و مسلمان ناتمام بود، همچنان که بخش‌هایی را به ادبیات مقاومت در کشورهای خاورمیانه و به‌ویژه فلسطین و نیز افغانستان اختصاص داده‌ایم، اما به دلیل این که برخی مباحث مربوط به افغانستان با درس جدید «ادبیات نیم قرن اخیر کشورهای فارسی زبان»^۱ تداخل پیدا می‌کرد، در اینجا بسیار گذرا - و تنها با رویکرد ادبیات مقاومت - به آن پرداخته شد و انشاءالله در آن کتاب، که در دست تالیف است، به آن خواهیم پرداخت؛

۱۱. در این کتاب سعی شده از دیدگاه‌های صاحب نظران این موضوع استفاده شود و در این میان به‌ویژه باید از کتاب‌های «شعر امروز»، «نقد و تحلیل ادبیات انقلاب اسلامی»، «حماسه‌های همیشه»، «آشنایی با ادبیات مقاومت جهان»، «ترکش کلمات»، «نقد و بررسی ادبیات منظوم دفاع مقدس»، «تاریخ دفاع مقدس»، «از حنجره‌های شرقی»، «مویه‌های پامیر»، «فرهنگ شاعران جنگ و مقاومت»، «جویبار لحظه‌ها (چون سبوی تشنه)» به صورت ویژه نام برده شود که از پژوهش‌های خوب در این زمینه‌اند. البته کتاب‌ها و مقاله‌های مفید دیگری نیز هستند که از آنها به شکل مستقیم و غیر مستقیم بهره برده شده و بدانها ارجاع داده و در منابع و مآخذ به آنها اشاره شده است، تا ضمن آشنایی دانش‌پژوهان با این منابع، در پاسخ به پرسش‌های مطرح شده در کتاب و یا از طرف استاد محترم، از آنها بهره‌مند شوند.

۱. این درس در سطح کارشناسی در مؤسسه زبان و فرهنگ وابسته به جامعه المصطفی ﷺ العالمية پیش بینی شده است.

درس ۱

در این درس با نگاهی به پیدایش ادبیات پایداری و مقاومت در صدر اسلام و با مروری فشرده به پیش زمینه‌ها و ریشه‌های شکل‌گیری انقلاب اسلامی از مشروطه تا پیروزی انقلاب اسلامی، شعرهای دوره مبارزه با حکومت پهلوی و سپس شعرهای آغازین پیروزی انقلاب اسلامی بررسی شده است.

تاریخچه شعر مقاومت و پایداری

انقلاب ایران انقلابی اسلامی بود، انقلابی که ریشه در باورهای دینی مردم داشت، باورهایی که دیگر استبداد و استعمار و حاکمیت بیگانگان و هر گونه وابستگی را تاب نمی‌آورد و طبیعی است اگر انقلابی با این ایدئولوژی و با این باورهای استبداد ستیز و رهایی‌بخش ادبیاتی را پی بریزد که مقاومت و پایداری جدی‌ترین درون‌مایه آن باشد. ریشه‌های این ادبیات را می‌توان تا گذشته‌های بسیار دور، تا همان آغاز ظهور آخرین پیام، تا صدر اسلام واکاوید، از همان زمان که یاران با وفای پیامبر اسلام ﷺ در مقابل کفر و ظلم ایستادند و به مبارزه‌ای عمیق و پردامنه دست زدند. از مصادیق آن ایستادگی‌های بلند و فریادهای ماندگار، پی‌ریزی ادبیاتی بود که